

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЯГОДЗІНСЬКИЙ Сергій Миколайович

УДК 001.1:167:008 (042.3)

**НАУКОВИЙ ДИСКУРС
В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА:
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного авіаційного університету.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
ДРОТЯНКО Любов Григорівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
РИЖКО Володимир Антонович,
директор Центру гуманітарної освіти НАН
України;

кандидат філософських наук, доцент
БУГРОВ Володимир Анатолійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри історії філософії.

Захист відбудеться „23” червня 2008 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.17 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий „_____” травня 2008 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л.О. Шашкова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство переважна більшість дослідників називає інформаційним, оскільки „центральне положення в ньому займає теоретичне знання як стрижень, навколо якого організовуються нова техніка і технології, економічне зростання та розширення суспільства” (Д. Белл). Наука в такому суспільстві виконує не лише теоретико-пізнавальну, а й інноваційну, соціально-культурну та праксеологічну функції. Вторгнення наукової сфери у все нові соціальні практики, яке здійснюється через застосування в них інформаційних і комп’ютерних технологій, поступово веде до необхідності осмислення науки як виду суспільного дискурсу.

З огляду на це, провідні вчені й філософи висловлюють думку про утвердження в науковій діяльності принципів постмодерної культури, руйнування антагонізму між науковою та ненауковими когнітивними практиками, поглиблення інтеграції наукового й освітнього просторів (Ю. Габермас, П. Козловські, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, Ф. Уебстер та інші). І хоча останнім часом термін „дискурс” набув досить широкого розповсюдження, в науковій і філософській літературі різними дослідниками він тлумачиться по-різному, що ускладнює визначення його змісту, обсягу, меж і правил ужитку, які можна поширити на сферу наукової діяльності. Зазначене актуалізує необхідність методологічного та соціокультурного аналізу феномена дискурсу загалом, а також виявлення специфіки наукового дискурсу як ключового для інформаційного суспільства, зокрема.

Це вимагає ідентифікації феномена наукового дискурсу, дослідження його генезису, базових характеристик, принципів формування світового наукового простору, які ґрунтуються на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, а також виявлення інноваційних підходів до організації наукової діяльності. Значною мірою цими настановами й керувався дисертант при розгляді особливостей становлення і розвитку наукового дискурсу як основи інформаційного суспільства.

Ступінь наукової розробки теми. Витоки вчення про науковий дискурс містяться в працях класиків філософії Демокріта, Арістотеля, Г. Галілея, Р. Декарта, І. Ньютона, Г. Лейбніца, І. Канта, К. Маркса та інших. Визначаючи предмет наукового пізнання і роль науки, вони репрезентували їх як складові культури, які не можна уявити поза суспільною аксіологічною матрицею.

Оцінюючи перспективи науково-технічного прогресу, Н. Бор, В. Гейзенберг, А. Ейнштейн та інші видатні вчені ХХ ст. сформулювали

низку філософських ідей, які заклали основу некласичної методології. Цим самим було фактично виокремлено науковий дискурс як об'єкт методологічного аналізу. Представники неопозитивізму та аналітичної філософії (Л. Вітгенштайн, У.О. Куайн, Б. Рассел, Г. Фреге, М. Шлік та інші), розкривши когнітивний потенціал мови, виявили вплив семіотики на розвиток наукового пізнання. Філософсько-лінгвістичний аналіз дискурсу здійснили Н.Д. Арутюнова, Т. Дейк, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, М.Л. Макаров, М. Пеше та інші. Роботи цих дослідників склали методологічну основу при формулюванні терміна „науковий дискурс”. Важливе значення при дослідженні особливостей наукового дискурсу мають напрацювання представників „історичної школи” й „критичного раціоналізму” в методології науки (Т. Кун, І. Лакатос, Л. Лаудан, М. Полані, К. Поппер, П. Фейєрабенд, К. Хюбнер). Аналізуючи розвиток науки в історичному та соціокультурному аспектах, вони вказали на ключову роль наукового співтовариства як основного суб'єкта наукового пізнання.

Особливості науки в епоху науково-технічної революції виявлено в працях засновників кібернетики (К. Шеннон, Н. Вінер, А.М. Колмогоров, В.М. Глушков та інші), які поставили питання про вплив інноваційних технологій на науку й культуру. Західні мислителі (Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюен, І. Масуда, Е. Тоффлер, А. Турен, Ф. Уебстер та інші) формували теорії інформаційного суспільства, орієнтуючись переважно на його соціологічний і економічний виміри. Основною цінністю такого суспільства вони проголосили теоретичне знання та інформацію. В роботах постструктуралістів і постмодерністів (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко й інші) науковий дискурс постав як елемент постмодерної культури.

Вагомий внесок в осмислення сутності науки як соціокультурного феномена зробили сучасні українські й російські дослідники. В роботах Н.С. Автономової, В.А. Бугрова, П.П. Гайдено, О.І. Гвоздіка, Л.В. Губерського, І.С. Добронравової, Л.Г. Дротянко, І.Т. Касавіна, О.І. Кедровського, В.В. Кізіми, А.Є. Конверського, П.В. Копніна, С.Б. Кримського, С.В. Куцепал, В.О. Лекторського, В.С. Лук'янця, В.В. Ляха, М.Г. Марчука, Л.О. Мікешіної, Б.В. Новікова, В.І. Онопрієнка, В.М. Поруса, В.А. Рижка, С.В. Рижкової, В.М. Розіна, Г.І. Рузавіна, Л.І. Сидоренко, В.С. Стьопіна, А.В. Толстоухова, В.П. Філатова, В.С. Швирьова, В.Л. Чуйка, А.В. Юрєвича та інших науку розглянуто в контексті контрверзи „модерн-постмодерн”, здійснено аналіз класичного, некласичного і постнекласичного етапів її розвитку, виокремлено типи наукової раціональності, виявлено діалектику традицій та інновацій у науковій діяльності. Проблемою трансформації науки і наукового знання,

яка відбувається під впливом поширення й освоєння інформаційних технологій, займалися І.Ю. Алексєєва, К.К. Жоль, Д.В. Іванов, М.М. Моїсєєв, О.П. Огурцов, А.І. Ракітов, І.В. Хоменко, В.І. Ярошовець та інші.

Ідеї, висловлені вищезгаданими вченими і філософами, складають теоретико-методологічну базу дисертаційного дослідження. Проте в наявних філософських і наукових джерелах висвітлюються лише окремі характеристики наукового дискурсу. Тому останній як складний феномен сучасної культури ще не став спеціальним предметом методологічного і соціокультурного аналізу у вітчизняній літературі. Актуальність такого дослідження обумовлена проблемами становлення глобального інформаційного суспільства, в якому функції і роль науки якісно змінюються.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах держбюджетних тем кафедри філософії Національного авіаційного університету „Гармонізація науки і вищої освіти в умовах інформаційного суспільства” (№ 55-ф 9/к97) та „Проблеми культури постмодерну”. Обрана тема дослідження тісно пов'язана з науково-дослідницькою програмою „Філософія природи”, яка розроблялася на базі інституту „Практична філософія” (термін виконання: 2004-2006 рр.).

Мета і завдання дослідження. На основі методологічного й соціокультурного аналізу виявити і дослідити сутність феномена наукового дискурсу та встановити його специфіку в умовах інформаційного суспільства.

Реалізація поставленої мети передбачає послідовне розв'язання наступних завдань:

- здійснити кореляцію змісту термінів „дискурс” і „науковий дискурс” зі змістом терміна „інформаційне суспільство”;
- встановити взаємозв'язок наукового та інших видів дискурсу в умовах інформаційного суспільства;
- виявити методологічні й соціокультурні засади трансформації функцій науки, які обумовлюють необхідність осмислення її як виду суспільного дискурсу;
- з'ясувати співвідношення теоретичного, прагматичного і соціокультурного аспектів наукового дискурсу в умовах інформаційного суспільства;
- розкрити сутність інноваційної складової в структурі сучасного наукового дискурсу;
- обґрунтувати, що науковий дискурс виступає основою розвитку інформаційного суспільства.

Об'єктом дослідження є науковий дискурс як феномен культури.

Предметом дослідження є науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження складають діалектичний, синергетичний, історичний, компаративний, аналітичний методи, а також методи структурно-генетичного й контекстуально-лінгвістичного аналізу і синтезу. На підставі діалектичного та синергетичного методів науковий дискурс досліджується як складна, відкрита, самоорганізована, динамічна, цілісна система, становлення й розвиток якої обумовлені як низкою зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Такий підхід дозволив розкрити місце та роль наукового дискурсу в соціальній системі інформаційного суспільства. При вирішенні завдань дисертаційного дослідження застосовувалися принципи сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного й логічного, взаємозв'язку, об'єктивності, детермінізму, інтерпретації, єдності змістовного та формально-логічного аналізу.

Історичний метод використано у процесі дослідження генезису наукового дискурсу. За допомогою методу структурно-генетичного аналізу та синтезу виявлено структуру й особливості сучасного наукового дискурсу. Огляд літератури ґрунтувався на аналітичному й компаративному методах і методологічних принципах доповняльності, когерентності, відповідності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації на основі системного підходу, який поєднує філософсько-методологічний, історико-науковий та соціокультурний аспекти, здійснено цілісне дослідження генезису наукового дискурсу, а також визначено його місце і роль в умовах інформаційного суспільства.

Основні результати дослідження відображені в наступних положеннях, які визначають наукову новизну роботи і виносяться на захист:

- з позицій методології дискурс-аналізу уточнено зміст термінів „дискурс” і „науковий дискурс” та здійснено їх кореляцію зі змістом терміна „інформаційне суспільство”. Це дозволило виявити підходи до ідентифікації наукового дискурсу, а також репрезентувати його як цілісний феномен сучасної культури;

- встановлено, що існуючі класифікації дискурсів не дозволяють розкрити специфіку наукового дискурсу. Тому типологію дискурсів проведено стосовно сфер суспільної практики. Показано, що в інформаційному суспільстві науковий дискурс пронизує політичний, правовий, етичний та інші типи дискурсів;

- виявлено, що теоретико-методологічними й соціокультурними засадами трансформації функцій сучасної науки і набуття нею ознак

дискурсу є синтез науково-теоретичної, науково-виробничої та науково-освітньої діяльності, що ґрунтуються на: зміні ідеалів, цілей, норм, цінностей наукового пізнання відповідно до запитів соціуму; застосуванні інструментарію мовних ігор у науковій діяльності; посиленні ролі наукового співтовариства у процесах становлення інформаційного суспільства;

- з'ясовано, що теоретичний, прагматичний і соціокультурний аспекти сучасного наукового дискурсу в своїй єдності визначають сутність інноваційної основи інформаційного суспільства;

- показано, що інноваційними складовими сучасного наукового дискурсу є: комп'ютеризація та інформатизація науки, які розширюють арсенал методів пізнання; зміна суб'єкта пізнання, яким у науці інформаційної доби стає людино-машинна система; перетворення наукового дискурсу в умовах інформаційної глобалізації на елемент дискурсу влади;

- обґрунтовано, що науковий дискурс, який базується на науково-виробничій та освітній діяльності, спираючись на інформаційно-комунікаційні технології, виступає основою становлення інформаційного суспільства (суспільства знань), що приходить на зміну індустріальній стадії цивілізаційного розвитку.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Висновки, отримані в ході дослідження, можуть бути застосовані як методологічне підґрунтя при виявленні причин трансформації індустріального суспільства в „суспільство знань”, у якому науковий дискурс займає центральне положення. Встановлена в дисертації роль соціокультурних чинників при формуванні наукового дискурсу, яка пов'язана із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, сприятиме поглибленому дослідженню особливостей культури інформаційного суспільства. Практичне значення роботи полягає в тому, що її теоретичні положення та висновки можна залучати до розробки нормативних курсів з філософії, логіки, етики, при викладанні спецкурсів з філософських проблем наукового пізнання, філософії і методології науки, теорії інформаційного права тощо. Матеріали дисертації можуть бути використані при написанні навчальних посібників з філософії та методології науки.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою здобувача. Висновки і положення наукової новизни отримані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дисертації автор доповідав на методологічних семінарах аспірантів кафедри філософії Національного авіаційного університету (2003-2007 рр., м. Київ),

міжнародному науковому симпозіумі „Фундаментальні дослідження в сучасному інноваційному процесі: організація, ефективність, інтеграція” (2003 р., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Філософія космізму і сучасна авіація” (2004-2007 рр., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Людина-Світ-Культура” (2004 р., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Філософія природи і практична філософія” (2004 р., м. Київ), XX Міжнародному симпозіумі по наукознавству, історії науки і техніки „Академічна наука: минуле, сучасне, майбутнє” (2004 р., м. Київ), міжнародній науковій конференції „XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія” (2004-2006 рр., м. Київ), міжнародній науково-практичній конференції „Полікультуротворча діяльність” (2005 р., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Політ” (2004-2007 рр., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Молоді вчені та наступність поколінь в науці” (2005 р., м. Київ), всеукраїнській науково-практичній конференції „Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи” (2005 р., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Дні науки Філософського факультету” (2005-2006 рр., м. Київ), міжнародному круглому столі „Філософія серця Г. Сковороди і сучасність” (2005-2006 рр., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця” (2006-2007 рр., м. Київ), міжнародній науковій конференції „Філософія математики: актуальні проблеми” (2007 р., м. Москва).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження автор має 18 наукових публікацій, 7 з яких надруковано у фахових наукових виданнях. Окремі положення дисертації висвітлені в 10 матеріалах і тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях та в розділі колективної монографії „Філософія природи”.

Структура та обсяг дисертації обумовлені логікою дослідження, яка впливає з поставленої мети й основних завдань. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновку та списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації становить 182 сторінки. Список використаних джерел включає 235 найменувань і займає 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, аналізується ступінь її наукової розробки, формулюються мета та основні завдання дисертаційної роботи, окреслюються методологічні засади і принципи дослідження, розкривається його наукова новизна, теоретичне й практичне значення, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру роботи.

У першому розділі – „Науковий дискурс: від терміна до феномена” здійснено експлікацію термінів „дискурс” і „науковий дискурс”, встановлено кореляцію їх змісту зі змістом терміна „інформаційне суспільство”, визначено методологічну базу дослідження, виявлено підходи до ідентифікації наукового дискурсу як феномена сучасної культури.

У підрозділі 1.1. – „Дискурс як науковий термін і філософське поняття” з’ясовано, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення таких термінів, як „дискурс” і „науковий дискурс”. Уточнюючи зміст відповідних термінів, автор звернувся до концепцій лінгвістичного й філософського структуралізму, в яких уперше дискурс було виокремлено як об’єкт наукового дослідження. Представники цих течій показали, що формування і специфіка мови як структурованої системи залежать від норм, принципів, цінностей комунікативного співтовариства. Тому сферою творення дискурсу є простір, даний після мови, але до висловлювання (М.В. Йоргенсен, В.І. Карасик, М.Л. Макаров, Л.Дж. Філліпс та інші). Отже, дискурс є середовищем потенційного, а його сутність описується як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними параметрами (Н.Д. Арутюнова, О.С. Кубрякова). Розгортання цього висновку дало право визначили дискурс як систему обмежень, а також залучити методологію дискурс-аналізу, яка долає суперечності між лінгвістичним і філософським теоріями дискурсу, до формулювання терміна „науковий дискурс”. Такий підхід дозволив виявити компоненти, без аналізу яких неможливо репрезентувати науковий дискурс як цілісний феномен культури. До них віднесено: мову науки, засоби наукової комунікації, норми, цінності, цілі, методологію й методику наукової діяльності, традиції та інновації наукового пізнання, прагматику науки та її соціокультурне оточення.

Виявлення проблеми класифікації дискурсів показало, що зазвичай науковий дискурс відносять до інституціонального, професійного, історичного й т.п. видів. Проте така класифікація лише частково відображає сутність наукового дискурсу як феномена культури, що унеможлиблює виокремлення адекватних методологічних засобів дослідження його специфіки в умовах інформаційного суспільства. Спираючись на ідеї, висловлені в працях Ю. Габермаса, Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко та інших, дисертант здійснює типологізацію дискурсів відповідно до сфер суспільної практики. В результаті цього науковий, політичний, правовий, моральний і релігійний дискурси постають як рівноправні феномени постмодерної культури, які доповнюють та легітимізують один одного. Однак в інформаційному суспільстві науковий дискурс пронизує інші типи дискурсів, що пов’язано з посиленням ролі науки як безпосередньої продуктивної сили та зміною статусу теоретичного знання.

У підрозділі 1.2. – „Феномен наукового дискурсу: пошуки шляхів ідентифікації” проведено аналітичний огляд літератури, здійснено кореляцію змісту терміна „науковий дискурс” зі змістом терміна „інформаційне суспільство”. Аналіз наукових джерел засвідчив, що особливості науки як виду дискурсу повною мірою проявилися лише в постнекласичний період її розвитку, а також у ході становлення інформаційного суспільства. Виявлено, що трансформація форми існування науки пов’язана з універсалізацією її функцій, змінами методологічної свідомості вчених і стилю наукового мислення.

Огляд критичних оцінок стосовно змісту й ролі наукового дискурсу як феномена культури, висловлених у роботах С.А. Лебедева, М.К. Мамардашвілі, О.М. П’ятигорського, В.М. Розіна та інших, дозволив зробити висновок, що вони не торкалися методологічного та соціокультурного аспектів дискурсу. Причиною цього, на думку автора дисертації, є тлумачення його як форми суспільної свідомості. Втім, як випливає з проведеного дослідження, визначення наукового дискурсу може мати поки що лише описовий характер. Але вже сьогодні треба виходити за межі тлумачення науки як діяльності з виробництва знань, оскільки в сучасному суспільстві її функції суттєво розширюються.

У підрозділі 1.3. – „Логіко-методологічні засади дослідження наукового дискурсу в інформаційному суспільстві” конкретизується система методологічних підходів і методів, залучення яких є найбільш ефективним при дослідженні генезису наукового дискурсу та його специфіки в умовах інформаційного суспільства. Спираючись на принципи методологічного плюралізму, автор показує, що для досягнення мети дисертаційної роботи важливо залучати й узгоджувати широкий спектр філософських, загальнонаукових та конкретнонаукових методів і підходів. Це дозволяє репрезентувати науковий дискурс як складний, динамічний, цілісний феномен сучасної культури.

Основною метою другого розділу – „Науковий дискурс і мовна гра в діяльності наукового співтовариства” є виявлення методологічних і соціокультурних засад трансформації функцій науки, які обумовлюють необхідність осмислення її як виду суспільного дискурсу.

У підрозділі 2.1. – „Мовна гра як атрибут наукового дискурсу” доводиться, що мовна гра є методологічним принципом аналізу наукового дискурсу, атрибутом останнього. Зважаючи на прогрес у сфері комунікаційних технологій, Ж.-Ф. Ліотар визначив науковий дискурс як вид мовної гри. Проте ігровий характер наукової діяльності не є очевидним. Так, Й. Гейзінга пропонував відкинути, як дешеву істину, думку про науку як гру. На погляд дисертанта, застосування мовних ігор у науці виявляє не лише суперечності „постнекласичної методологічної

свідомості” (С.Б. Кримський, В.С. Лук’янець), орієнтацію вчених на діалог і міждисциплінарні дослідження, а й свідчить про численні соціокультурні колізії, які супроводжують побудову сучасної наукової картини світу. Зважаючи на це, в дисертації мовна гра розглядається як ефективний засіб усунення протиставлення природничих і соціально-гуманітарних наук, метод організації й оновлення наукового дискурсу. В ньому не надається перевага жодній із пізнавальних практик, а впроваджується принцип їх комплементарності на рівні метамови. Застосування ігрового підходу до виявлення сутності наукового дискурсу показало, що останній спирається на систему загальноприйнятих правил і норм, які є обов’язковими для дотримання усіма членами наукового співтовариства.

Дослідження мовної гри як атрибута наукового дискурсу дозволило поставити питання про правомірність залучення терміна „дискурс” до означення сучасного етапу розвитку науки. Вирішення цієї проблеми засвідчило, що введення в обіг терміна „науковий дискурс” є вимогою часу. Його варто застосовувати для розуміння науки як соціокультурного феномена в усій багатоманітності її проявів та впливів на суспільні процеси, разом із мережею комунікацій, науково-дослідницьких інститутів, наукових співтовариств, а також системою контролю за їх діяльністю. Проте науковий дискурс не тотожний науці. Дискурс формується там, де є необхідність в обговоренні, де результат наукового дослідження потребує не лише наукової оцінки, а й суспільної легітимації, де мовна гра у співтоваристві вчених безпосередньо впливає на формування наукової картини світу та визначення напрямків суспільного прогресу.

У підрозділі 2.2. – „Співвідношення традицій та інновацій у науковому дискурсі” встановлюються причини, які зумовили набуття сучасною наукою ознак дискурсу. Поставлена мета досягається через аналіз контроверзи „традиція-інновація”, яка дозволила відобразити як методологічні, так і соціокультурні аспекти трансформації функцій науки. Розвиток наукової інфраструктури та впровадження інформаційних технологій репрезентують науку як колективний продукт, в якому комунікація стає невід’ємною складовою інноваційної діяльності.

Як показали К.-О. Апель і Ю. Габермас, народження комунікативної події є основою дискурсу. Проте процеси інформатизації, на думку автора, вимагають поглибленого тлумачення комунікації в науці. У дисертації показано, що її варто розглядати не лише як утилітарний інструмент, а й як спосіб побудови наукового дискурсу. Втім дискурс, у тому числі й науковий, – це завжди жорсткий контроль за результатом. Сприяючи розгортанню діалогів, дебатів, суперечок, він вимагає перетворення їх на раціональну й продуктивну дискусію.

За цих умов суб'єктом наукових традицій і науки як культурної традиції виступає наукове співтовариство. На думку А.М. Антонова, О. Койре, Е.М. Мірського, Р. Мертона, О.П. Огурцова, В.І. Онопрієнка, А.В. Юрєвича та інших учених, воно не тільки акумулює, переосмислює норми, принципи, ідеали, а й виробляє критерії науковості, доцільності, об'єктивності наукового знання. Внаслідок цього наука постає не лише як сфера з виробництва знання, а й як вид суспільного дискурсу, звернення до якого дозволяє визначитися з пріоритетами і напрямками цивілізаційного розвитку, виробити адекватні засоби вирішення соціальних проблем, оцінити можливі ризики тощо. З проведеного дослідження слідує, що необхідність аналізу науки як виду дискурсу обумовлена: 1) переглядом цілей, норм, цінностей наукового пізнання; 2) застосуванням у науковій діяльності інструментарію мовних ігор; 3) посиленням ролі наукового співтовариства; 4) набуттям наукою високого рівня суспільної легітимності.

Третій розділ – „Науковий дискурс як основа інформаційного суспільства” присвячено виявленню особливостей наукового дискурсу в умовах комп'ютеризації та інформатизації суспільства. Досліджується трансформація методології й методики наукової діяльності, аналізується сутність інноваційної складової в структурі сучасного наукового дискурсу. Обґрунтовується, що науковий дискурс, який базується на науково-виробничій та освітній діяльності, а також на комунікативних технологіях, є основою розвитку інформаційного суспільства.

У підрозділі **3.1. – „Кореляція теоретичного, прагматичного і соціокультурного в науковому дискурсі”** показано, що аналіз сучасної науки недостатньо проводити окремо в методологічному, соціокультурному, когнітивному, прагматичному чи аксіологічному вимірах. Вони є діалектично зв'язаними аспектами цілісного уявлення про науку як суспільний дискурс. Ігнорування цієї особливості призводить до виникнення двох аксіологічно протилежних дискурсів щодо науки – філософського (осмислює науку як соціокультурний феномен, абстрагуючись від її прагматичної складової) і політичного (розглядає науку винятково як елемент влади та політичних інтересів). Дослідження цієї проблеми засвідчує, що трансформація знання на інноваційну інформацію відкрила перед наукою нові можливості інтеграції з виробництвом, полегшила її адаптацію до реальних суспільно-економічних потреб. Проте, як зазначають Л.Г. Дротянко, С.Б. Кримський, Г.Л. Смолян, М.Б. Туровський, В.П. Філатов та інші, інформація (в тому числі й наукова) набуває аксіологічного статусу лише тоді, коли вона актуалізується як потреба. Сказане дозволяє зробити висновок, що в умовах інформаційного суспільства науковий дискурс, забезпечуючи науці

найвищий рівень легітимності, відходить від тлумачення знання винятково як тексту чи інформації. В межах дискурсу воно розглядається як феномен з чітко вираженою прагматичною інтенцією.

Видозмінюючись під впливом інноваційних технологій, наука зберігає за собою особливий статус з-поміж інших соціальних практик. При цьому високий рівень довіри до неї разом з науковими нормами, критеріями, ідеалами, методами сьогодні має гарантувати й моральна самосвідомість учених, їхня готовність служити суспільним інтересам і потребам. Отже, в інформаційному суспільстві наука постає як суспільний дискурс, у структурі якого узгоджуються його теоретичний, соціокультурний та прагматичний аспекти. У своїй єдності вони виступають інноваційною основою нового етапу цивілізаційного розвитку. Так розтлумачений науковий дискурс руйнує тенденції до надмірної комерціалізації наукового знання, усуваючи негативні наслідки інформаційної глобалізації.

У **підрозділі 3.2. – „Сутність інноваційної складової наукового дискурсу в умовах інформаційного суспільства”** досліджуються тенденції розвитку наукового дискурсу в умовах інформаційного суспільстві та виявляються шляхи подальшого філософського аналізу цього феномена.

Розглядаючи проблему раціональності в науці, дисертант спирається на думку В.С. Швирьова про недоречність постулювання її остаточного критерію. Поширення норм наукової раціональності на сферу гуманітарних і соціальних дисциплін дозволило легітимізувати мовні ігри й комунікативну раціональність як складові наукового дискурсу. Враховуючи ж, що інноваційна техніка й ефективне програмне забезпечення розширюють розумові та фізичні можливості людини, приходимо до висновку, що в сучасних умовах шлях до істини пролягає не тільки через аналітичні обрахунки, а й залежить від розробленої програми, алгоритму, ціннісних пріоритетів учених. Сказане дозволило висунути й обґрунтувати гіпотезу про те, що в науці інформаційної доби суб'єктом пізнавального процесу виступає людино-машинна система.

Втім такий стан справ має й негативні сторони. Так, у роботах Ю.І. Алексеєвої, Дж. Люгера, Е. Тоффлера, Т.І. Ящук та інших показано, що збагачення дослідницького потенціалу вчених, яке відбувається під впливом розвитку інноваційної техніки, перебудовує стиль їх мислення, зменшуючи долю інтуїтивного й творчого в структурі наукової діяльності. Підтвердженням таких тенденцій становлення наукового дискурсу в інформаційному суспільстві є втрата мовою математики статусу універсальної наукової мови, що пояснюється наступними причинами: 1) вивченням складних, нерівноважних, динамічних систем, що призводить до розробки суперечливих математичних моделей;

2) розвитком методології гуманітарних і соціальних наук, які лише побічно використовують математику; 3) зміною статусу науки в сучасному суспільстві, надання їй етичного та ціннісного виміру; 4) поглибленням диференціації наукового знання, внаслідок чого розмивається його цілісність.

На думку дисертанта, зменшення негативних наслідків інформатизації можливе за умови інтеграції освіти й науки, які змінюються під впливом одних і тих же трансформацій культури, викликаних упровадженням та освоєнням інформаційно-комунікаційних технологій. Поєднання наукового й освітнього інформаційного просторів створює сприятливі умови для розвитку сучасного суспільства, дозволяє перейти від трансляції наукових знань до цілеспрямованого оперування ними, пошуку шляхів утілення його в інноваційні продукти. Освіту в цьому випадку слід тлумачити як спосіб соціалізації людини. Отже, гармонізація, когерентність освіти і науки є незворотним процесом, у ході якого остання, набуваючи ознак суспільного дискурсу, займає провідне місце в соціальній системі інформаційного суспільства.

Окреслюючи шляхи подальшого дослідження наукового дискурсу, автор вбачає необхідність зв'язати його з дискурсом влади. Це дозволить розглянути науковий дискурс не лише як проблему методології та філософії науки, а й представити його як об'єкт дослідження соціальної філософії, культурології, соціології науки, політології.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота, в якій на основі системного підходу, що поєднує філософсько-методологічний, історико-науковий і соціокультурний аспекти, здійснено дослідження генезису наукового дискурсу, а також визначено його місце і роль в умовах інформаційного суспільства, дозволяє зробити такі висновки:

- Аналіз підходів до вивчення феномена дискурсу виявив відсутність єдиного визначення відповідного терміна. Представники лінгвістичних і філософських теорій дискурсу по-різному тлумачать взаємодію його складових. Тому експлікацію термінів „дискурс” і „науковий дискурс” проведено на основі методології дискурс-аналізу. Дослідження показало, що виявлення специфіки наукового дискурсу в умовах інформаційного суспільства потребує комплементарності методологічного та соціокультурного аспектів. Разом з тим багатоаспектність проблеми ідентифікації наукового дискурсу свідчить, що його визначення поки що може носити лише описовий характер.

- Відповідно до сучасних теорій дискурсу, його форма і тип залежать від означеної ним сфери суспільної діяльності та прагматики відповідної системи висловлювань. Втім це не дозволяє однозначно віднести науковий дискурс до одного з існуючих видів. Тому типологізацію дискурсів проведено стосовно сфер суспільної практики. На цій підставі обґрунтовано, що в інформаційному суспільстві науковий дискурс займає центральне положення, пронизуючи політичний, правовий, етичний та інші типи дискурсів.

- Посилення впливу наукового співтовариства, яке репрезентує науку як феномен культури, застосування інструментарію мовних ігор, що виступають засобом аналізу й оновлення наукового дискурсу, а також переосмислення цілей, норм, цінностей пізнавального процесу відповідно до запитів соціуму доводить, що методологічними й соціокультурними засадами трансформації науки в науковий дискурс є синтез науково-теоретичної, науково-виробничої та науково-освітньої діяльності. Виявлена в ході дослідження неоднозначність у визначенні феномена науки показує, що введення в науковий обіг терміна „науковий дискурс” є вимогою часу. Науковий дискурс визначено як наукову сферу, взяту в усій багатоманітності її проявів і впливів на суспільні процеси разом з мережею комунікацій та системою контролю за діяльністю наукового співтовариства.

- Встановлення специфіки сучасного наукового дискурсу виявило, що його теоретичний, прагматичний і соціокультурний аспекти визначають сутність інноваційної основи інформаційного суспільства, а тому їх варто розглядати у взаємозв'язку. Ігнорування цієї особливості веде до появи двох аксіологічно протилежних дискурсів про науку: політичного і філософського. Зважаючи на це, висунута й обґрунтована гіпотеза про те, що науковий дискурс через систему освіти та мережу комунікацій репрезентує себе як основу суспільного розвитку, сприяючи подоланню негативних тенденцій інформаційної глобалізації.

- Набуття наукою ознак суспільного дискурсу супроводжується появою в її структурі інноваційних складових. До таких відносять: 1) інформатизацію науки, яка розширює її методологічну базу; 2) трансформацію типу наукової раціональності, критерії якої сьогодні асоціюються з оптимізацією отримання результату; 3) втрату мовою математики статусу універсальної наукової мови, що обумовлено успіхами когнітивної і комп'ютерної лінгвістики, а також розвитком методології гуманітарних наук; 4) зміну суб'єкта пізнання, яким у науці інформаційної доби виступає людино-машинна система.

- Виявлення в дисертаційному дослідженні факту, що наука, освіта, інноваційна техніка й технології суттєво впливають на перебудову суспільної свідомості, трансформацію системи потреб, приводить до висновку, що сучасний науковий дискурс займає домінуюче положення в „суспільстві знань”. Враховуючи безпосередній взаємозв’язок наукового дискурсу та дискурсу влади, в подальшому його варто представити як об’єкт дослідження соціальної філософії, культурології, соціології, політології. Це дозволить якісно оцінити та спрямувати розвиток інформаційної цивілізації.

Список праць, опублікованих за темою дисертації

1. Ягодзінський С.М. Синергетична концепція природи: методологічний і соціокультурний аспекти // Філософія природи: монографія / А.В. Толстоухов, Ю.О. Мелков, С.М. Ягодзінський та ін. – К.: ПАРАПАН, 2006. – С. 33-50.

2. Ягодзінський С.М. Традиції та інновації в науковому дискурсі // Totallogy-XXI (десятий випуск). Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАНУ, 2003. – С. 150-163.

3. Ягодзінський С.М. Наукова раціональність в умовах інформаційного суспільства // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. № 1. – К.: НАУ, 2004. – С. 103-108.

4. Ягодзінський С.М. Наукова творчість як діяльність // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. № 1 (2). – К.: НАУ, 2005. – С. 158-163.

5. Ягодзінський С.М. Творчість Григорія Сковороди в контексті становлення новоевропейського наукового дискурсу // Практична філософія. – 2006. – № 2. – С. 43-50.

6. Ягодзінський С.М. Принципи толерантності у сучасному науковому дискурсі // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. № 2 (4). – К.: НАУ, 2006. – С. 176-182.

7. Ягодзінський С.М. В.І. Вернадський про наукову думку як планетарне явище // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. № 1 (5). – К.: НАУ, 2007. – С. 157-162.

8. Ягодзінський С.М. Філософія і науковий дискурс: від протистояння до взаємодії // Практична філософія. – 2007. – № 3. – С. 3-10.

9. Ягодзінський С.М. Місце античної натурфілософії у формуванні наукового дискурсу // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень. Матеріали міжнародної наукової конференції

“Людина-Світ-Культура” (20-21 квітня 2004 р., м. Київ). – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С. 255-257.

10. Ягодзінський С.М. Україна на шляху до інформаційного суспільства // ПОЛІТ: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених (15-16 квітня 2004 р., м. Київ). – К.: НАУ, 2004. – С. 400.

11. Ягодзінський С.М. Синергетична парадигма як теоретична основа коеволюції природи та суспільства // Философия природы и практическая философия. Материалы международной научной конференции. – К.: ПАРАПАН, 2004. – С. 141-144.

12. Ягодзінський С.М. Специфіка наукової творчості в культурі постмодерну // Полікультуротворча діяльність. Зб. наук. праць. Вип. 2. – К.: НАУ, 2004. – С. 16-20.

13. Ягодзінський С.М. Раціональність в науці та освіті // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-18 березня 2005 р., м. Київ): В 2 т. / Під ред. А.Г. Гудманяна, О.В. Петренка. – К.: НАУ, 2005. – Т. 1. – С. 6-7.

14. Ягодзінський С.М. Синергетика як методологічний принцип наукової творчості // Полікультуротворча діяльність. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. – К.: НАУ, 2005. – С. 38-40.

15. Ягодзінський С.М. Наука як episteme і наука як science // Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету-2005” (26-27 квітня 2005 р., м. Київ). Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2005. – Ч. II. – С. 87-88.

16. Ягодзінський С.М. Проблема взаємовпливу освіти та „масової культури” в умовах інформаційного суспільства // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. В 3 т. / Під ред. А.Г. Гудманяна, О.В. Петренка. – К.: НАУ, 2006. – Т.1. – С. 54-55.

17. Ягодзінський С.М. Синергетика як світогляд і методологія (до питання щодо неадекватності критики) // Дні науки філософського факультету-2006: Міжнародна наукова конференція (12-13 квітня 2006 р.). Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2006. – Ч. II. – С. 114-116.

18. Ягодзінський С.М. Проблеми впровадження інноваційних технологій у сучасний освітній процес // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 березня 2007 р., м. Київ). В 2 т. / За ред. А.Г. Гудманяна, О.В. Петренка. – К.: НАУ, 2007. – Т.1. – С. 40-41.

АНОТАЦІЇ

Ягодзінський С.М. Науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства: методологічний і соціокультурний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню феномена наукового дискурсу як елемента соціальної системи інформаційного суспільства. Головну увагу приділено виявленню методологічних і соціокультурних аспектів його становлення. Уточнено зміст терміна „науковий дискурс” та здійснено його кореляцію зі змістом терміна „інформаційне суспільство”. Обґрунтовано, що в інформаційному суспільстві науковий дискурс пронизує та підпорядковує інші види дискурсів. Встановлено, що методологічні й соціокультурні засади трансформації науки в науковий дискурс є синтезом науково-теоретичної, науково-виробничої та науково-освітньої діяльності. Досліджено сутність інноваційної складової сучасного наукового дискурсу, на основі чого проаналізовано співвідношення його теоретичного, прагматичного і соціокультурного аспектів. Показано, що сучасний науковий дискурс, поєднуючи науковий і освітній інформаційні простори, виступає основою розвитку інформаційної цивілізації.

Ключові слова: дискурс, науковий дискурс, наукове співтовариство, методологія науки, мовна гра, традиція, інновація, інформатизація науки, інформаційне суспільство.

Ягодзинский С.Н. Научный дискурс в условиях информационного общества: методологический и социокультурный аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.02 – диалектика и методология познания. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена комплексному исследованию феномена научного дискурса как элемента социальной системы информационного общества. В работе обосновывается мысль о том, что научный дискурс, включая в себя науку как непосредственную производительную силу, систему образования, опираясь на инновационные коммуникативные технологии, является основой становления общества знаний. На основе логико-методологического анализа с использованием метода дискурс-анализа осуществлена экспликация термина „научный дискурс”, а также

корреляция его содержания с содержанием термина „информационное общество”. Показано, что метод дискурс-анализа снимает противоречия между лингвистическим и философским структурализмом, что позволяет рассматривать дискурс как способ организации коммуникативной деятельности, обусловленной процедурами понимания и интерпретации. Выдвинута и обоснована гипотеза о комплементарности методологического и социокультурного аспектов при изучении генезиса и особенностей современного научного дискурса.

Исследование проблемы классификации дискурсов обнаружило, что научный дискурс не может быть окончательно отнесен к одному из существующих видов, поскольку это искажает специфику научной деятельности, сводит ее к языковому взаимодействию согласно нормативным правилам. В работе осуществлена попытка типизировать дискурсы соответственно социальным практикам. В этом случае научный, политический, правовой, этический и религиозный дискурсы являются равноправными феноменами современной культуры, которые легитимируют и дополняют друг друга. Вместе с тем в условиях информационного общества, в котором роль науки как непосредственной производительной силы повышается, а выработанное ею теоретическое знание есть основой инноваций, научный дискурс занимает доминирующее положение. Это обусловлено рядом факторов как методологического, так и социокультурного характера, которые базируются на переосмыслении целей, ценностей и норм научного познания, применении инструментария языковых игр в организации научной деятельности, усилении влияния научного сообщества.

В результате рассмотрения вопроса о целесообразности определения современного этапа развития науки как дискурса получен вывод о том, что введение в научный оборот термина „научный дискурс” является правомерным. Он расширяет традиционное понимание науки, углубляет ее задачи, функции, ответственность ученых. Анализ влияния современных инновационных технологий на трансформацию методологии и методики научной деятельности позволило установить, что в процессе информатизации научной деятельности трансформируются классические представления о субъекте познания. Сегодня путь к истине зависит не только от правильности аналитических преобразований, но и обуславливается эффективностью использования программного обеспечения и техники, расширяющих интеллектуальные возможности исследователя.

Такие тенденции вскрыли взаимосвязь теоретического, прагматического и социокультурного аспектов научного дискурса, которые в своем единстве выступают основой инновационного

производства. Из сказанного следует, что, опираясь на информационные технологии, содействуя интеграции науки, производства и системы образования, научный дискурс репрезентирует себя как основу дальнейшего общественного развития.

Ключевые слова: дискурс, научный дискурс, научное сообщество, методология науки, языковая игра, традиция, инновация, информатизация науки, информационное общество.

Yagodzinsky S. Scientific discourse in the information society conditions: methodological and social-cultural aspects. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of philosophy on speciality 09.00.02 – Dialectics and Methodology of Cognition. – Kyiv Taras Shevchenko National University. – Kyiv, 2008.

The Dissertation work is dedicated to researching the phenomenon of scientific discourse as an element of the Information Society's social system. Determination of methodological and social-cultural aspects of its formation is given the most consideration. The matter of the term "scientific discourse" has been given a more precise definition and correlated with that of "information society". That made possible to expose that in the information society all the existent types of discourses permeated with to the scientific discourse. It is ascertained that methodological and social-cultural bases of the transformations of science into scientific discourse is a complex synthesis of scientific-theoretical, scientific-industrial and scientific-educational activity. In the work the innovation component essence of modern scientific discourse has been researched, and the coincidence of its theoretical, pragmatic and social-cultural aspects was analyzed. It has been cleared up that modern scientific discourse combining both the scientific and information areas is acting as information civilization development ground.

Key words: discourse, scientific discourse, scientific community, methodology of science, language game of science, tradition, innovation, informatization of science, information society.